

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: **"Епоха великих географічних відкриттів у становленні
капіталістичної світ-системи»**

Виконала: студентка VI курсу

заочної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 «історія та археологія»

Селєв'орстова Юлія Олександрівна

Керівник: д.і.н., проф.

Каріков Сергій Анатолійович

Рецензент: д.і.н., проф.

Сорочка Сергій Борисович

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I . СВІТ-СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ЯК ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД.....	7
1.1 СВІТ СИСТЕМА ЯК ЯВИЩЕ.....	7
1.2 Світ-система і процеси глобалізації.....	11
1.3 Світ-система і ГЕГЕМОНІЯ.....	12
РОЗДІЛ II. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ.....	16
2.1 Передумови та причини Великих географічних відкриттів.....	16
2.2 Уперед до Індій.....	16
2.2.1 Морем до “Східної Індії”.....	21
2.2.2 Подорож Колумба до “Західної Індії”	21
2.3 Деякі іспанські завоювання: вогнем, мечем і обманом.....	22
2.3.1 Золотий обман інки.....	23
2.3.2 Доля ацтеків: палаюче місто.....	23
2.3.3 Арауканський меч незгоди.....	25
2.4 Подорож Магеллана: навколо світу до загибелі	28
2.5 Пізніші плавання: французи, англійці та голландці перехоплюють естафету	31
РОЗДІЛ III. НАСЛІДКИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ ДЛЯ КАПІТАЛІСТИЧТОЇ СВІТ-ЕКОНОМІКИ.....	36
3.1 Первинне накопичення капіталу.....	36
3.2 Товарний гегемон – Нідерланди.....	39
3.3 Різні стратегії “успіху”.....	41
ВИСНОВКИ.....	45
ЛІТЕРАТУРА.....	47

ВСТУП

У сучасному світі, що перебуває в стані постійних змін і розвитку, розуміння минулого та його впливу на сучасність має вирішальне значення. Одним із важливих періодів у формуванні сучасної світ-системи була Епоха Великих географічних відкриттів. Саме у цей період, що охоплює XVI-XVII століття, було встановлено основні засади капіталістичної світ-системи, що стала одним з найважливіших перетворень у світовій історії.

Актуальність роботи полягає у тому, що, попри хронологічну віддаленість Великих географічних відкриттів від сьогодення, їх вплив та закладена ними специфіка суспільного розвитку актуальні і нині. Більше того, епоха ВГО демонструє принципи, за якими відбувається накопичення капіталу – тобто, стрімка капіталізація, що є актуальним і для сьогоденної воєнної України, як не дивно, принаймні у питанні обезземелення вагомої частки населення та міграції. Це що стосується онтологічної складової. Гносеологічно увагу привертає концепт світ-системи та колоніалізм як макросуспільне явище. На сьогоденній день у науковому та юридичному дискурсі часто можна спостерігати різні погляди на суть цього явища та можливості його застосування до певних країн та їх історичного контексту. На мою думку, світло на проблему колоніалізму відкриває епоха ВГО.

Поняття "Світ-системна теорія" займає важливе місце в сучасній соціології, політології, економічній теорії, історії та інших галузях соціальних наук. Ця теорія розглядає світ як глобальну систему, в якій країни та регіони взаємодіють між собою через економічні, політичні, соціальні та культурні зв'язки. У світ-системній теорії акцент робиться на дослідженні структури та динаміки світової системи, ролі держав, транснаціональних корпорацій, інституцій та інших акторів у цій системі, а також на вивченні глобальних тенденцій та нерівності.

Хронологічні межі дослідження визначаються періодом XVI-XVII століть, коли відбувалися найважливіші географічні відкриття. Верхня межа відповідає становленню Нідерландів гегемоном КСЕ.

Територіальні межі дослідження, з одного боку, охоплюють усю капіталістичну світ-систему, але з іншого – концентруються на країнах Західної Європи та їх колоніях.

Метою роботи є визначити роль Великих географічних відкриттів у становленні капіталістичної світ-системи.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

1. Описати світ-системну теорію
2. Охарактеризувати перебіг деяких подій ВГО
3. Визначити як ВГВ вплинули на первинне накопичення капіталу

Історіографічний огляд деякої літератури

Олександр Магідович є визнаним радянським істориком і географом, який зробив значний внесок у вивчення епохи Великих географічних відкриттів. Його наукові праці прославилися своїм глибоким дослідженням та широким оглядом цього важливого періоду світової історії.

➤ Одна з ключових праць Магідовича - "Великі географічні відкриття XV-XVI століть" (1966). У цій книзі автор розглядає причини та наслідки Великих географічних відкриттів, зосереджуючись на ролі іспанської та португальської експансії. Він аналізує морські експедиції, ключові походи та відкриття, зокрема описує подорожі Колумба, Васко да Гама, Фернана Магеллана та інших видатних мореплавців. Крім того, Магідович досліджує геополітичні та економічні наслідки цих відкриттів для Європи та світу.

➤ Ще одна видатна праця Магідовича - "Карта доби великих географічних відкриттів: каталог виставки" (1993). Ця робота є

каталогом виставки, присвяченої картиграфічним досягненням часів Великих географічних відкриттів. Магідович розглядає важливі карти того періоду, які відображали нові відкриття, торгові шляхи та зміну уявлень про світ.

- Щоденники Христофора Колумба є надзвичайно цінним документом, який дозволяє нам отримати свідчення про подорожі та відкриття великого мореплавця. Вони надали свідчення про важливий період історії - початок епохи Великих географічних відкриттів, коли Колумб вперше досяг Нового Світу.

Щоденники Колумба були ведені протягом його перших трьох походів - в 1492 році, 1493-1496 роках та 1498-1500 роках. Вони містять описи його спостережень, зустрічей з місцевими жителями, географічних відкриттів, а також записи про склади кораблів та події, що сталися під час походів.

- Книга Антоніо Пігафетта "Подорож Магеллана" є цінним документом, який розповідає про одну з найвидатніших подорожей в історії - експедицію Фернана Магеллана навколо світу. Пігафетта, італійський мореплавець, був членом екіпажу Магеллана і одним з небагатьох, хто повернувся додому.

Книга "Подорож Магеллана" є свідченням уславленого походу, який розпочався в 1519 році та тривав до 1522 року. Пігафетта детально описує шляхи, зупинки та відкриття експедиції, а також події, що відбувалися на борту кораблів. Він описує географічні особливості відвіданих місць, враження від зустрічей з місцевими жителями та їхніми культурами.

Структура роботи складається з трьох розділів. Перший і третій розділ мають по три підрозділи. Другий розділ має п'ять підрозділів та п'ять підпідрозділів.

РОЗДІЛ I. СВІТ-СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ЯК ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Для початку варто розібратися із світ-системним аналізом як теоретичним підходом, описати його основні принципи, концепти та спробувати простежити розвиток головних ідей.

Найвідомішим теоретиком Світ-системного аналізу (далі: ССА), а також загальноновизнаним фундатором даного підходу є Іммануїл Валлерстайн.

Оригінальність підходу І. Валлерстайна полягає в тому, що він досліджує та аналізує суспільство і його історію з нової перспективи, - світ-системної перспективи, де світ є одним структурним цілим, закони розвитку якого визначають траєкторії руху всіх окремих національних суспільств і держав.

1.1 “Світ система” як явище

Валерстайн вважає світ систему за єдину дійсну соціальну реальність [11].

Сам підхід вченого синтезує історичний, економічний і соціологічний підхід до розвитку суспільства. Основним поняттям у Валлерстайна є так звана “світ-система” - глобальна економічна система, що охоплює на сьогоднішній день усю планету. Саме світ-система за Валлерстайном є суб’єктом історичного процесу [29]. «Певний територіально-часовий простір, що охоплює багато політичних і культурних одиниць, але водночас є єдиним організмом, вся діяльність якого підпорядкована єдиним системним правилам» [6, с.75]. Або, як лаконічно формулюють деякі дослідники “географічна зона, об’єднана спільним поділом праці”

За І. Валлерстайном, світ-система може існувати у трьох варіантах [5].

- **Світ-імперія.** Вона спирається на завоювання (в основному суто військовим шляхом) локальних розрізнених культур (Давній Рим, Єгипет тощо)

- **Світ-економіка.** Тут “об’єднання” відбувається вже на рівні умовно незалежних національних держав. Єдиним історичним прикладом тут служить Європа від Нового часу до наших днів. Ця світ-економіка називається капіталістична світ-економіка, яка з континентальної виросла до всесвітньої, що включає навіть країни, які ідеологічно супротивляться капіталізму.

- **Світ-соціалізм,** система, яка гіпотетично може існувати, але поки що не була створена [28].

Світ-економіка має тривірневу структуру, що включає: ядро, переферію та напівпериферію.

- **Ядро** складають високорозвинені держави, що домінують у глобальних економічних відносинах. Домінація країн ядра тримається на привласненні додаткової вартості із всесвітнього розподілу праці, де “брудна” робота, тобто видобуток та експорт сировини, в не продукції закріплений як форма діяльності за менш розвинутими країнами.

- **Периферію** світу-економіки складають власне ті країни, що постачають сировину країнам ядра і тому економічно і політично залежні від останніх. Країни периферії зазвичай керуються слабкими корумпованими урядами

- **Напівпериферійні** країни (держави Центральної, Східної Європи, країни Південно-Східної Азії, що швидко розвиваються) виробляють менш технологічну продукцію і залежні від високих технологій країн ядра, але використовують свої переваги при торгівлі з країнами периферії.

Кожна частина цієї системи має свої особливості щодо характеру праці. У країнах, що належать до ядра, спостерігається функціонування вільного ринку праці, а контроль за якістю праці здійснюється з економічної перспективи. Це призводить до постійного підвищення кваліфікації працівників та якості виробів. У напівпериферійних зонах контроль за робочою силою має неекономічний, примусовий характер, самі працівники менш кваліфіковані, а труд виявляється у формах, таких як панщина або издольщина. У периферійних зонах переважає використання рабської праці [7].

Саме розподіл праці між центром та периферією є для Валлерстайна визначальним маркером капіталізму (а не спосіб виробництва як, наприклад, для Маркса). Країни периферії ніколи не зможуть досягнути країн ядра. У країнах периферійної зони капіталізм не просто інакший, від органічно пов'язаний із країнами ядра і відтворюють відсталість завдяки нерівному розподілу (благ та праці) [29].

Окрім цього, я б виокремила ідеологічну складову розподілу країн у дихотомії ядро-периферія. Особливо - я б відмітила так звану "напівпериферію". Якщо подивитися на різні карти КСС то можна помітити, що більшість напівпериферійних територій - це ті, що свого часу або понині протиставляють себе капіталістичній організації (Китай, СРСР тощо), або минулі колоніальні володіння таких країн як Іспанія, що самі залишилися "у ядрі", але володіння у колоніях втратили, при цьому останні залишилися достатньо бідними (переважно через специфіку використання та заселення колоніальних територій).

Існування напівпериферії не вигідно для Ядра, оскільки вона пропонує дешевший масовий товар, що провокує відтік капіталу з ядра із подальшим розвитком країн напівпериферії. Прикладом такого явища можна навести Японію, що свого часу увірвалася у капіталістичне

виробництво запропонувавши багато дешевих аналогів європейським та американським товарам. Через економічний зліт нба ХХ ст. Японію і досі часто зображують як частину ядра КСС, хоча на мою думку - це не вірно. Потім естафету у Японії перехопив Китай, заповнивши ринок дешевим товарами сумнівної якості, але ці товари були замінниками європейських і створювали певну культуру споживання.

Крім того, світ-система, очевидно, європоцентрична, і тому відтік капіталу з Європи може спровокувати руйнацію усієї системи.

Таким чином, напівпериферія - це ідеологічна номінація, для сукупності країн, що:

- представляють антикапіталістичне угруповання
- досить розвинуті і складають конкуренцію ядру

Історія капіталістичної світ-системи за Валлерстайном – це історія зміни гегемоній у центрі ядра. Але цьому передував етап “передісторії” КСЕ, що уможливив її існування .

Цей етап припав на XV-XVI ст. - етап зародження світу-економіки або її виродження з феодальної економіко-політичної системи (по типології І. Валлерстайна з світу-імперії). По суті - саме цей етап ми розглядаємо у даній роботі, оскільки нас цікавить більш за інше Епоха ВГО та її вплив на становлення капіталістичної СС. На цьому етапі географічні відкриття та колоніальний розподіл світу країнами, що нині становлять ядро світ-системи, унаслідок великих колоніальних новопродбань, які вони завоювали\відкрили у свої експедиціях, отримали майже необмежений доступ до дешевої робочої сили та ресурсів (включно з природними)областей світу, що були експансовані.

Це забезпечило первинне накопичення капіталу і розвиток світу-економіки [5].

Зміцнення держав і посилення їх ролі в економіці викликає зростання конкуренції між ними на міжнародній арені, зльоти одних та падіння інших (наприклад зміна домінуючої ролі у колоніальній системі з Іспанії-Португалії до Англії-Нідерландів).

1.2 Світ-система і процеси глобалізації

Про явище глобалізації часто говорять представники різних наук [10]. Очевидно, що теорія із назвою “світ-системна” має бути дотичною до даної проблеми.

На думку Валлерстайна, глобалізація ніяк не явище виключно сьогодення - історія явища, що криється за цим терміном, налічує вже близько 500 років. Сучасність же в концепції Валерстайна відзначається “переходом” у зв’язку із затуханням світ-системи.

Загалом Валлерстайн виокремлює два великих періоди і межах який можливий світ-системний аналіз:

- **від 1945 р. до наших днів;**

Період після 1945 р. - це «довгий» Кондратьєвський цикл. Валлерстайн спирається на вчення Кондратьєва про великі цикли кон'юнктури, зміна яких пов'язана з якісними змінами в господарському житті суспільства. Разом з тим, Валлерстайн аналізує, наповнює конкретним матеріалом дані про фази-А і фази-Б, його А-фаза (підйом) тривала до 1967-1976 рр. потім наступила Би-фаза (спад). Економічні і політичні процеси минулих 50 років цілком укладаються в ці концептуальні рамки [17].

- **Приблизно від 1450 р. також до наших днів.**

Період же після 1450 р. - це історія всієї капіталістичної світової економіки. Все її вікові тренди підходять в цей час до критичних точок. Все це підтверджують конкретні факти: довгострокова тенденція зростання рівнів заробітної плати, вартості матеріальних складових виробництва, оподаткування підприємців.

1.3 Світ-система і ГЕГЕМОНІЯ

Сучасна світ-економіка набула всесвітнього характеру, включивши в свої межі всі континенти, моря і океани. Вона функціонує циклічно на основі наддовгих циклів, які включають війну і боротьбу за гегемонію

Валлерстайн вважає гегемонію не стільки за певний стан, скільки за "кінцеву фазу рухомого континууму, який характеризує відносини між великими державами" [33].

Для того щоб реалізувати власне панування є два шляхи: перетворити світ-економіку на світ-імперію., тобто зосередити усю владу в одних руках, або тати гегемоном. Створити з КСЕ світ-імперію нічого не вийшло, хоча спроби були (Наполеон, Гітлер тощо), а от гегемонами вже встигли побувати вже три країни [6, с.145-146].

Утворюються гегемонії тоді після періоду нестабільності та так званих "Тридцятирічних війна", а їх влада тримається в основному на розвинутому військовому секторі [6 с.147].

У Тридцятилітній війні (1618–1648) голландські інтереси взяли гору над інтересами Габсбургів, у революційних та Наполеонівських війнах (1792–1815) англійці взяли гору над французами, а в тридцятилітніх «американо-німецьких» війнах США перемогли Німеччину [4].

Результатом встановлення гегемонії Валлерстайн вважає періоди миру в «сучасній світ-системі»: це не повна відсутність війн, а мир між наддержавами – привілейованою групою держав, які мають достатньо

великі розміри та багатство, щоб забезпечити міцну фінансову базу для розвитку військового сектора [33].

Бути гегемоном, означає мати здатність підпорядковувати собі іншу частину міжнародної системи, диктувати свої правила.

Матеріальна база гегемонії – більша ефективність певної держави в агроіндустріальному виробництві, торгівлі та фінансах, що забезпечує не тільки панування на світовому ринку, а й активне проникнення на внутрішні ринки інших країн. Це пов'язано із тим, що, на відміну від світ-імперій гегемонії навіть корисні для КСЕ.

Гегемонія виникає як елемент нормального функціонування капіталістичної світ-економіки (КСЕ), котрий знав лише три гегемонії [6, с.145]

- Сполучені провінції (Голландія) – 1620–1672 рр.; чия гегемонія уможливила КСЕ
- Великобританія – 1815–1873 рр.; чия гегемонія зміцнила КСЕ, та у наслідок своєї колоніальної політики - розширила ядро КСЕ.
- США – 1945–1973 рр., чия гегемонія поглибили структури КСЕ, але також заклала та вивільнила механізми, що мають знищити КСЕ рано чи пізно.

Гегемонія, згідно з І. Валлерстайном, характеризується чотирма особливостями [33]:

- послідовність досягнення і втрати гегемонії
- політико-ідеологічний захист усіма державами-гегемонами «глобального лібералізму»;
- акцентування принципу «вільної торгівлі» на шкоду меркантилізмові;
- військово-морська перевага держави-гегемона;

Періоди гегемонії історично нетривалі (25–50 років). Цикли гегемонії пов'язані з віковими трендами. Ці процеси є результатами тривалої конкурентної експансії, яка приводить до особливої концентрації економічної та політичної влади [11].

На сьогоднішній день на думку Валлерстайна період всесвітнього розвитку КСЕ закінчується, оскільки подальше розширення прав і благ ставить під загрозу саму систему капіталістичного накопичення (яка є визначальною для капіталізму загалом), через що буржуазія повернеться до силових інструментів.

Валлерстайн виокремлює три структурні проблеми сучасного капіталізму:

- виснаження ресурсів дешевої робочої сили
- “зтиснення” середніх прошарків населення, які Валлерстайн визначає як опору КСЕ.

- Кризова екологічна ситуація, що веде до загострення економічних проблем

демографічний розрив між Північчю та Півднем, що провокує масові міграцію [5, с.184].

У середині ядра, при цьому, Валлерстайн також прогнозує нестабільні відносини. У ньому виокремляться три основні центри: США, Європа (об'єднана) та Японія. При чому, Японія та США, на думку Валлерстайна мають об'єднатися, і цей блок буде мати суттєву антиєвропейську спрямованість і використовувати Китай [18].

В протистояння блоку США-Японія Валлерстайн прогнозує російсько-європейський блок.

Майбутнє до середини XXI ст. Валлерстайну видається сповненим криз і конфліктів як на периферії, так і у ядрі світ-системи.

Отже, капіталістична світ-економіка - стан суспільства за Валлерстайном і його послідовниками, що бере свій початок ще з IV ст і є актуальним по сьогодні. У передмові до роботи Валлерстайна “Світосистемний аналіз” автор вступу задався питання “звідка взяли сили у європейської світ-економіки і як вона стала капіталістичною”. На мою думку відповідь криється в Епосі Великих географічних відкриттів - саме вона, знаходячись в основі КСЕ заклала в неї специфічні риси, через які КСЕ і по нині знаходить “виходи” для себе, залишаючись актуальною та відносно стабільною.

РОЗДІЛ II. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ

Упродовж усього свого існування людство здійснювало відкриття “нових” земель, але Великими Географічними Відкриттями прийнято називати епоху, коли відкриття нових земель стало визначальним фактором розвитку людського глобального суспільства. Хронологічно Великі Географічні Відкриття (далі - ВГО) обмежуються серединою XV - серединою XVII ст. Жодна епоха до ВГО не було настільки насичена відкриттями, що додає цьому проміжку часу, звісно, більше романтичності, але і вимагає від дослідника поставити питання: чому саме від середини XV ст. стало вкрай важливим вийти за межі ойкумени одразу всім провідним країнам тогочасної Європи.

2.1 Передумови та причини Великих географічних відкриттів

Якщо ВГВ стали поштовхом до становлення капіталістичної світ-економіки як сталої світ-системи, що актуально й нині, то варто знайти мало поштовх і до Великих відкриттів.

Ніколи раніше до Нового часу у людства (варто зазначити: в УСІЄЇ розвинутої на той час Європи) не виникало такого непереборного бажання досліджувати нові краї та перепливати океани. Періодичні прибуття низки народів на нові території ніколи не романтизувалося з такою силою, як вихід у море нового корабля із мореплавцями ВГО. Що ж такого кардинального сталося у Європі, що змусило цілі країни “попливти” у невідоме? Відповідь дуже проста і складна одночасно - капіталізм; Великі пертурбації у ринкових шляхах та процесах затребували воістину Великих відкриттів.

Передмови ВГО, на мою думку, можна умовно розділити основним чином на економічно-політичні, науково-технічні та культурно-ідеологічні. Важливо зазначити, що усі ці фактори не є окремими самостійними групами, а є комплексом умовно необхідних благодворних умов для початку мореплавської діяльності у відкритті та освоєнні terra incognita.

Економіко-політичні передумови пов'язані із застосуванням грошових металів та цінних товарів, на які вплинули зміни у становій структурі європейських суспільств та глобальні політичні процеси (війни, захоплення тощо).

- **Труднощі, у торгівлі зі Сходом, що спіткали Західні країни.**

Усі шляхи, що їх європейці раніше використовували до XV ст. виявилися із різних політичних причин непридатними для використання [24].

Турками було захоплено Балкани та Близький Схід, під монголо-татарською навалою [8].

Араабські купці подекуди ставали посередниками у торгівлі, хоча ціни при цьому одразу завищували у разів 8-10. А от на турецькій території торгові каравани просто піддавалися грабежу і розбою. Венеціанські та генуезькі купці намагалися самостійно торгувати зі Сходом, але це ще більше підвищувало ціни [34].

Для того щоб вести настільки дорогу торгівлю зі Сходом потрібні були не аби які грошові запаси та їх постійне поповнення. А копальні у Німеччині та Іспанії, при цьому, на той момент вже були досить виснажені.

В обмін на дорогі східні товари Європа могла запропонувати лише продукти сільського господарства, олово та мідь, продукти лісового господарства, часом сукно. Тобто, в основному Європа могла запропонувати східові сировону або результат її незначної обробки, що цінувалося,

порівняно із товарами сходу звісно менше. Через це з Європи на Схід був постійний відтік дорогоцінних металів, срібла та золота.

Саме торгівельні проблеми, на мою думку великою мірою визначили капіталістичний характер світ-економіки, що зароджувалася. Як зазначають сучасні дослідники (зокрема Лукач) саме товарна форма стала визначальною для капіталізму [20].

Капіталізм перетворює на товар усе (хіба не іронічно з цієї точки зору є перетворення на товар людини, під час відновлення работорівлі під час активізації колоніальної експансії Англії та Франції).

- **Станові пертурбації у Європі,**

Незважаючи на відтік коштовностей на Схід, товарне господарство, що розвинулося в Європі, потребувало великої кількості дорогоцінних металів. Золото й срібло ставали дедалі більш необхідними у господарських цілях для феодалів і зростаючої буржуазії Європи. Тим часом добування дорогоцінних металів у Західній Європі прогресувало повільно. Зростання потреби у грошах зумовив і розвиток торгівлі та виробництва у Західній Європі.

Продовжувалося формування абсолютистських монархій. На підтримку двору та армії монархам були необхідні великі статки, тому вони часто вкладалися в експедиції. Однак не тільки монархи були зацікавлені в експедиціях, купецтво також часто споряджало відкривачів, оскільки розраховувало на нові торгові шляхи [14].

Дворянство, що було позбавлено земель також були не проти знайти притулок (і великі статки) у новому світі. Так, іспанські та португальські дворяни - ідальго, які ненавиділи всі види діяльності, крім військової, були готові заради цього до будь-яких походів. ***“Окрім екіпажу і посадових осіб, з Колумбом відправилися за океан сотні ідальго - безземельних дворян, що залишилися не при справах після падіння Гренади...”*** [8].

Слідом за дворянами в ризиковані та небезпечні експедиції спрямовувалися селяни, що мріяли позбутися залежності.

Більше того, слова “станові пертурбації” можна доповнити словами “утворення нових прошарків суспільства” (у марксистській методології - класів). Це утворення вкрай важливе для капіталізації та накопичення капіталу, оскільки головною умовою накопичення є формування двох антагоністичних класів - тих, хто постійно багатіє і тих, у кого із власності лишається лише власна здатність до праці [35].

Якщо з обезземеленням та обіднінням частини населення державна система країн нинішнього центру КСЕ справлялася й сама, то для стрімкого збагачення знадобилося щось “зовні” (щось таке, чого раніше не було, і що дозволило зробити поляризацію радикальною - власне, достатньою для зміни однієї економічної формації іншою”. Таким “щось” і стали Великі географічні відкриття.

Науково-технічні передумови, що уможливили далекі подорожі

Наука та техніка у своєму розвитку також зумовили розвиток мореплавання, та стали важливою передумовою ВГВ. Компас, наприклад, зазнав суттєвих змін: його стрілка тепер була скріплена із катушкою та настромлена на стержень, а не плавала посудині з водою. У поєднанні з астрябією був признаним гарантом вдалого плавання, оскільки поліпшував орієнтацію моряків у відритому морі[25]. У XIV ст. з'явилися також перші морські компасні карти-портолани з нанесеною компасною стрілкою.

Кораблі принципово нових конструкцій почали з'являтися у цей період (венеціанські нефи, генуезькі Каракая тощо). Ці кораблі мали змогу витримувати великі ваги (Каракая, наприклад, до 1500т), але їх головною перевагою було все ж таки вітрильне оснащення.

Великий внесок у розвиток кораблебудування зробили португальці, створивши каравелу - легкий вітрильник, що був придатний для далеких подорожей. Каравелла мала змогу рухатися при будь-якому вітрі. Каравела із трьома мачтами була придатна для плавання в океані і вважалася кращим кораблем того часу [2, с.75].

У трюмах каравели можна було вмістити провізію і воду у великих кількостях, що у плаванні було вкрай необхідним. Колумб у своїй подорожі, наприклад, також надав перевагу саме цьому виду суден.

Врешті решт, не менш велике значення мала сама зміна уявлень про земну поверхню.

Ще в давнину зародилася думка про землю як кулястий об'єкт. Незважаючи на те, що ця теорія суперечила біблійським легендам, які були дуже популярні у середньовіччі, вона почала поширюватися з кінця XIII століття, в епоху гуманізму, хоча до кінця XV століття вона ще не була повністю прийнятою. Крім того, навіть прихильники цієї теорії зменшували розміри Землі, що спричиняло плутанину серед мореплавців. Але, незважаючи на все, Колумб, вирушаючи на пошуки західного шляху до Індії і Китаю через Атлантичний океан, керувався саме теорією про кулястість Землі [35].

Важливе значення мало і вдосконалення вогнепальної зброї: було винайдено багато її різновидів - аркебузи, пістолети, мушкети.

У Європі не існувало можливостей для задоволення жаги до золота. Однак, за межами Європи, за уявленнями європейців, ховалися нескінченні скарби. Африка, на думку європейців, була найбагатшою країною, звідки купці через середземноморські міста привозили золото до Європи, що добувалося в Сенегалі та басейні річки Нігер. У цих регіонах, таких як Сенегал, Малі, Верхня Вольта, Нігерія, з VII по XV століття виникло кілька багатих держав, зокрема Гана, Малі, Сонгаї. Міста цих країн, особливо Тімбукту в Нігері, були великими центрами ісламської культури та

відігравали важливу роль у жвавій торгівлі з Середземномор'ям через Сахару. Вивіз золотого піску відігравав велике значення в цій торгівлі. Купці розповідали про золоті запаси в Африці, що досягали неймовірних масштабів. “Індіями” називали Індонезія, Китай, Індія, Індонезія - ввижались європейцям казково багатими країнами. Окрім реально існуючих країн, з яких у Європу надходили прянощі, словом “Індії” позначали і ті, що були ще невідомі. Ці уявлення про далекі багатства зіграли важливу роль у географічних відкриттях, оскільки спонукали мореплавців до активних авантур [35].

Таким чином, вже на етапі аналізу передумов ВГВ можна побачити їх велике значення у формуванні КСЕ. Однак взаємозв'язок тут двонаправлений: не можна сказати, що саме ВГВ стали причиною формування капіталістичних відносин, адже більшість умов для цього вже була сформована. Однак, ВГВ стали “виходом”, що дозволив КСЕ сформуватися остаточно у стійку світ-систему, що має глобальний характер.

2.2 Уперед до Індій

Отже, більш за усе європейці прагнули дістатися Індій, для налагодження торгівлі та збагачення. Саме тому ВГВ розпочалися саме з їх пошуку, а розпочали їх - Португалія.

2.2.1 Морем до “Східної Індії”

Португалія досить довго вела активні хретові походи, а у XV ст. стала у Європі провідною морською державою (що доречі є однією із властивостей гегемона за Валлерстайном).

Уряд Португалії сприяв морським подорожам, Інфант Генріх (Енріке) Мореплавець, наприклад, побудував великий флот для обстеження західноафриканського узбережжя [2].

Ще за життя принца Генріха португальці у 1445 році відкрили Зелений Ми, а у 1471 - досягли Гвінеї. По досягненню у 1486 році мису Доброї Надії на південь, португальці нарешті змогли досягти Індії.

У 1497 році у липні місяці Васко да Гама відплив з Лісабона. Флотилія з чотирьох кораблів із декількома зупинками (де на деяких з них мреплавцям довелося застосувати зброю) висадився на західному узбережжі Індії у місті Калікут у 1498 році. Після двох років важкого плавання з 168 чоловік команди живими залишилось лише 55 чоловік [21].

Базою для успішного панування португальців в Індії стало захоплення важливих торгових шляхів (Аден та Ормуз), що перкрило старі шляхи з Індії - через Червоне море та Месопотамію.

Вже у 1520 роках під владою португальців була велика частина Зондського архіпелагу. Після активізація в Індії Англії та Голландії у XVII ст. Португалія стала втрачати свої позиції.

У 1661 році Бомбей (сьогодні відоме як Мумбаї, найбільше місто Індії) було передано Великобританії як придане за португальську принцесу Катерину де Браганса. Місто було засноване португальцями в 1534 році. Мадрас також був заснований португальцями в XVI столітті, спочатку названий портом Сан-Томе. Пізніше територія перейшла до голландців, які побудували фортецю в Пуликате, на північ від сучасного Ченнаї.

2.2.3 Подорож Колумба до “Західної Індії”

Конкурентом Португалії у мореплаванні стала Іспанія. Оскільки західні береги Африки були під контролем португальців, плавати вздовж них іспанці не могли, через що вони були змушені шукати західний шлях до Індії (хоча на той момент плавати на Захід боялися, через міфи про

дивних чудовиськ). За ці пошуки взявся Христофор Колумб. Він був переконаний у кулястості земної поверхні, тому шлях на Захід уявляв собі як зворотній шлях на Схід до омріяних прянощів та золот. Ба більше - досить короткий шлях, оскільки морський шлях від Європи до Сходу через захід виявлявся досить вузьким [21].

Христофор Колумб тривалий час пропонував свій проект плавання, спочатку королю Португалії, а потім королеві та королю Іспанії. Через сім років він зміг отримати підтримку іспанських монархів, які потребували нових земель та багатств і виділили Колумбу три каравели з назвами "Санта-Марія", "Пінта" і "Нінья" [21]. Організація експедиції і формування екіпажу, складного з 90 людей, вимагали від Колумба великих зусиль.

Кораблі на чолі із Колумбом вийшли у відкрити море з іспанського порту Палос 3 серпня 1492 року. Морякам дув попутний вітер, а море було спокійним. На бортах, напроти, час від часу спалахували хвилювання у команді. 15 вересня, екіпаж добрався Саргасового моря, а 12 жовтня 1492 року вранці моряки побачили справжню землю і згорнули вітрила [16].

2.3 Деякі іспанські завоювання: вогнем, мечем і обманом

Після того як Колумб дістався "Західної Індії" він до смерті був переконаний в своїй "індійській ілюзії". Однак, процес колонізації нових земель розпочався досить активний.

Засоби, якими європейці колонізували нові світи вражають своєю жорстокістю і по сьогодні, за що деякі країни-колонізатори продовжують просити вибачення при кожній нагоді. Найвідоміші індіанські племена, що увійшли у конфронтацію із європейцями - інки, ацтеки і араукани, історію завоювань яких ми й опишемо.

2.3.1 Золотий обман інки

Франціско Пісарро довго намагався плавати до Перу (що цікаво - також не самоназва від інків, вони довго не називали так свою країну [12, с.20], але експедиція спіткала невдача, а коли Пісарро відправився до Іспанії, щоб домовитися із королем про подорож - його взагалі арештували за борги.

Однак король все ж виявився зацікавленим у відкриттях та експедиціях і 26 липня 1529 року підписав угоду із Франціско, та назначив губернатором, хоча й не виділив коштів на плавання. Із коштами Франціско допомогли “небайдужі” і він почав худко збирати експедицію. У подорож Навіть Ернан Кортес вклав велику суму [21].

В першу чергу Пісарро “завербував” для плавання своїх чотирьох братів, через що компаньони зустріли його із підозрою, хоча угода про розподіл прибутків надавала впевненості.

В січні 1531 року експедиція відправилась в Перу. На її завершення, доречі, король надавав півроку. У Франціско було 180 людей, з яких 36 кавалеристів [21, с.155]

Коли експедиція добралась до Тумбеса, Пісарро дізнався про громадянську війну в Тауантінсуйу. До літа 1532 року він чекав, але не просто так, він отримав значне підкріплення. А війна, тим часом, завершилася і перемогу в ній отримав інка Атауальпа.

У вересні 1532 року інка знаходився у місті Кахамарка з п'ятью тисячами воїнів. Тут він дізнався про те що загін чужинців у складі 168 чоловік, з них 67 на якихось дивних тваринах вирушив у напрямку Кахамарки грабуючи все на своєму шляху.

Листопада 1532 року експедиція теж дісталася до Кахамарки. Під час огляду табору інків брати Пісарро з офіцерами та монахом розробив план, що понині вражає багатьох дослідників.

Посланці дісталися до Атауальпи і запросили його на зустріч з Пісарро, при умові що обидві сторони будуть беззбройними. Інка

погодився. 16 листопада під час зустрічі іспанці перебили охорону і захопили інку в полон. Атауальпа запропонував іспанцям викуп - кімната заповнена золотом, і дві кімнати заповнені сріблом. На кожного вершника припало 40 кілограмів золота, а на піхотинця 20 кілограмів. Пісаро порушив свою обіцянку, і отримавши викуп почав судити інку. 19 серпня 1533 року інку було страчено (повішено). Гігантська і могутча імперія інків впала практично миттєво.

2.3.1 Доля ацтеків: палаюче місто

18 лютого 1517 року, група ста конкістадорів під командуванням Ернандеса де Кордови вирушила на трьох каравелах у відкриття Майяської держави. У квітні 1518 року нова експедиція під керівництвом Хуана Гріхальви вирушила до Юкатану зі складом 240 осіб на чотирьох каравелах. Ця експедиція просунулася далі, ніж попередня, і досягла країни ацтеків, Теночтітлану, де їх прийняли як богів і щедро подарували золото. Після повернення експедиції, Гріхальва було жорстоко покарано за те, що він не здобув багату країну. Іспанці негайно почали готуватися до завойовницького походу і призначили молодого дворянина Ернана Кортеса на посаду керівника, боючись призначати на цю посаду Гріхальва, через сильну любов до нього солдат [21]. Стосунки Кортеса з губернатором видалися непростими настільки, що 10 лютого він стрімголов вивів кораблі у море, тікаючи від указу на арешт, тож, коли солдати прибули арештовувати Кортеса, той із командою був вже у морі.

Провізією та особовим складом команда поповнилася у портах Гаванна в Тринідад, де Кортеса хоча і мали заарештувати, але змоги на це не мали. Кортес подорожував у компанії 518 піхотинців, 110 матросів, 14 артилеристів та 200 індіанців для допоміжних робіт - місцеві гарнізони поступалися [25].

Одразу по досягненню Мексики Кортес із командою почали користуватися владою та відверто дурити індіанців. Вони збрехали місцевому правителю, який доречі і твх обдарував їх золотом, що хворі на страшну хворобу, ліки від якої лише одні - золото.

В середині серпня 1519 року конкістадори почали наступ. Також до іспанців приєдналися племена тлашкаланців та тотонаків.

Місто Чолула стало першим, де іспанці почали криваві розправи. Уся місцева знать була розстріляна за наказом Кортеса на площі, після цього - знищене інше населення. Після вбивств Чолулу спалили.

Цікаво, що Монтесуса вважав іспанців за божих посланців і до останнього велів не чинити їм жодного опору [25].

До Теночтітлана Кортес вступив 8 листопада 1519 року. "Звідсіля розпочнеться завоювання імперських володінь, саме тут знаходиться місце, яке диявол зробив своїм головним сховищем, і коли це місто підкориться нам, і підкориться без труднощів, то без труднощів буде завойована і решта" - сказав Кортес [21]. У Теночтітлані іспанців зустріли відповідно ставлення до них вождя - підготували палац із розкішною вечерею. Іспанці не відповіли взаємністю і наступного дня взяли Монтесуму у полон. Майже пів року він перебував в полоні, а від його імені керував країною Кортес. Це тривало, доки ацтецька знать не почала усвідомлювати, що їх дурять. Вони організували змову, але погано підібрали змовників - один проговорився Кортесу, всіх інших - кинули до в'язниці. Відчувши свою абсолютну безкарність та образність іспанці втратили обачність та скинули статую бога Уїцілопочтлі з головного храму. Це надзвичайно розлютило ацтеків, які одразу оточили палац. Бунт почався і серед іспанців - причина характерна для конкістадорів: несправедливий розподіл золота. Однак і на цьому чорна смуга Кортеса не завершилася. Губернатор Веракрус вислав для його арешту 900 солдат під проводом Панфіло Нарваеса [25].

Віддавши частину золота та залишивши у Теночтітлані Аедро Алтіарадл з армією, Кортес разом з групою 70-ти солдат вирушив на зустріч Нарваесу.

Для уникнення ув'язнення Кортес діяв методично, згідно свої сталих принципів: підкуп, обман, шантаж. Він підкупив двох "посильних" які передали армії Нарваеса, що усіх, хто перейде на сторону Короче очікує багато золотої винагороди. Нарваеса був вимушений бігти на Кубу, куди мав доставити арештованого Кортеса

Кортес же із підкріпленням повернувся до Теночтітлану, де на той момент спалахнуло повстання [21].

Колонізаторські стратегія Альварадо також відрізнялися своєю підступністю. У травні 1520 року, до нього поступила пропозиція від Ацтеків щодо обміну: можливість використання храму на зняття облоги. Альварадо радо погодився, і навіть запропонував не використовувати зброю у храмі взагалі та не мати їх там при собі. Коли настав день ацтецького свята, на яке у храмі зібралась уся знать - Кортес без докору сумління наказав знищити усіх ацтеків у храмі.

Коли у місті дізналися про те, що скоїли іспанці, індіанці взялися за зброю і десятками тисяч люду почали штурм палацу. Керував повсталими племінник Монтесума Куаутемок, який поклявся загинути але не допустити панування чужинців. Ацтеки не злякалися європейської зброї, тисячі гинули але на їх місце ставали все нові і нові загони воїнів.

Горе-вождь Монтесума не поливав надії врятувати "посланців божих", однак у своїх намаганнях здобув собі стрілу у руку, випущену під гало "смерть зраднику!" [25].

Кортес із підкріпленням у вигляді армії Нарваеса ввійшов у місто саме в цей момент. Його пропустили в палац, і іспанці опинилися в ацтецькій пастці.

У червні іспанці вбили Монтесуму, проте продовжували тримати в полоні брата Монтесуму і племінника Кокомаціна. Він запропонував їм свободу в обмін на вільний вихід іспанців з міста, але опинившись на волі вони приєднались до повсталих.

Іспанцям нічого не лишилося, як прориватися боєм, оскільки харчів та сил вже нестало. Пішли на прорив конкістадори 1 липня, але ацтеки попередню зруйнували усі мосту через канали. Іспанцям довелося будувати нові переправи, під час чого було втрачено багато особового складу, зокрема - усю артилерію.

Другий похід на Теночтілан Кортес зміг організувати аж на початку 1521 року. До цього походу було набрано багато особового складу: 600 іспанців, 25 000 тлашкаланців, а на озброєнні було 20 коней та 100 гармат.

Армія Кортеса підійшла до міста та розпочала облогу, але до штурму іспанці змогли дійти лише у червні [25].

Саме місто трималося до серпня місяця того ж року, доки Куауткмоу був вимушений здатися (хоча і сховавши скарби). Кортеса було назначено губернатором Нової Іспанії [31].

У війні проти іспанців загинуло понад 300 000 ацтеків. Нині в центрі Мехіко (Теночтілану) стоїть пам'ятник Куаутемоку. 13 серпня національний день трауру у Мексиці. Останки Кортеса знаходяться біля муру однієї з лікарень міста Тескоко.

2.3.3 Арауканський меч незгоди

Перейшовши у 1547-у році річку Біо-Біо експедиція на чолі з Педро Вальдівією вторглася у Південне Чилі - до країни Арауканів. Вальдівія не відрізнявся особливою милістю до корінного населення і віддав наказ відрубувати кожному полоненому руку. Араукани не сприйняли це за милість і взяли за зброю під проаодм молодого вождя Лаутаро, якому раніше випадала нагода навчитися користуватися європейською зброєю.

Вождь повів свій народ у битву із закликом “За свободу необхідно боротися”, іспанців заманили в пастку і вбили. Для Вільдівії ж обрали дуже художній спосіб страти - його рот залили розплавленим золотом [21].

Іспанія не полишала надій зхопити арауканів і боролася майже століття, однак у висновку все одно програла. 1665 року Іспанія таки визнала Арауканію незалежною, і більше того - підписала угоду про ненапад. Посольствами держави обмінялися 1744 року, а у 1885 сталося об'єднання Арауанії із Чилі.

Боротьба індіанців проти європейських колонізаторів тривала до кінця ХІХ сторіччя і дала яскравий приклад волелюбності, самовідданості та відваги.

2.4 Подорож Магеллана: навколо світу до загибелі

Світ-система як глобальний проєкт має мати певні символічні акти закріплення. Одним із таких (окрім відкриття Америки Колумбом) на мою думку є навколосвітня подорож Магеллана як дійство, що ознаменувала в очах сучасників географічну єдність та досяжність світу.

Незважаючи на всю свою значимість, важливість та романтичність - подорож Магеллана виявилася вкрай важкою, він навіть не дожив до її завершення. Усю інформацію про подорож ми знаємо із щоденника Піфагетто, який дбайливо занотовував все у свій щоденник.

"Проєкт Магеллана базувався а двох пунктах. По-перше, він вважав, що в південній частині Південноамериканського материка повинен бути прохід з Атлантичного океану в Південне море. По-друге, він думав, що Молуккські острови знаходяться ближче до Південної Америки, ніж вважалось раніше.

Так чи інакше, у серпні 1519 року Магелан вивів у море з порту Севільї 5 кораблів ("Тринідад" (під командуванням Магеллана - начальника

експедиції), "Санто-Антоніо", "Консепсіон", "Сант-Яго" і "Вікторія" (надалі одне з двох суден, які повернулися назад) у подорож, яка спиралася суто на його інтуїцію та бажання пливсти [26].

Хоча Колумб до цього і доплив на вірі у кулястість Землі до Америки, сама ідея шарообразности у той момент була не дуже популярна, навіть серед матросів, хвилювання яких супроводжувало усю експедицію Магелана [19]. Останнього думки та стурбованості інших членів команди не дуже турбували, оскільки він міг дозволити собі без обговорення із командою змінити курс, наприклад. Такі його дій звісно викликали сутички на кораблях. Із бунтарями Маглан також не був лояльним - Хуана де Картехана та матросів, що стали на його бік мореплавець наказав закувати й кайдани та кинути у трюм [21]. Бунти постійно супроводжували плавання, а Магелан раз за разом карав повсталих.

У своїй впевненості в існуванні протоки в Південній Америці Магеллан не помилився і 21 жовтня експедиція досягла Мису Кабо-Вирхенес. 22 дні флот Магеллана йшов протокою, і вийшовши з неї потрапив у Тихий океан.

4 місяці моряки ходили океаном, зустрівши лише два покинутих клаптики суші. Лише у березні 1521 року екіпаж флоту досяг населені острови (нині Маріанські). На цих островах мореплавці поповнили свої запаси прісної води та продовольства, але були змушені швидко покинути острови, зважаючи на поведінку місцевих племен.

Вже через 7 днів кораблі дійшли сьгоднішніх Філіпінських островів, де зустріли тубільців. Мореплавці почали встановлювати із цим племенем торгові відносини, а Магелан, тим часом, знайшов собі друга в обличчі місцевого раджі племені [32].

Ця дружба стала для Магелана фатальною. Мореплавець вирішив допомогти другові вирішити питання із раджою сусіднього племені, який відмовився платити данину, і наказав готуватися до бою. Підвела

Магеллана зброя та броня: кулі мореходців пробивали лише щити тубільців, що лише додавало племені впевненості у битві.

27 квітня 1521 року Магелана було вбито у віці 41-го року. Друг-раджа виявився підступним, і вже по прибуттю експедиції з бою (із великими втратами) жорстоко вбив у себе вдома 26 левів особового складу екіпажу.

Після отримання інформації про розправу, тимчасовий капітан кораблів виніс наказ наблизитися до селища й обстріляти його з гармат. Невдовзі загони місцевих мешканців почали наближатися до кораблів, і був виданий наказ тікати в море.

Коли кораблі дісталися іншого острова їх перегрупували. Найнеадійніший - спалили, інший було необхідно ремонтувати. На батьківщину попливла лише “Вікторія”, яка стала першим кораблем, що здійснив навколосвітню подорож кинувши у порту Санлукар якір у вересні 1522 року. З 260 осіб, які вийшли в море на ній в 1519 році повернулися лише вісімнадцять [26].

Навколосвітнє плавання Магеллана є дуже важливою подією ВГВ: було наочно доведено кулястість землі коли європейці, попливши на Захід, повернулися зі Сходу. Магелланова експедиція відкрила прохід з Атлантики, перетнувши Тихий океан (найбільший на планеті) [21]. Також після плавання Магеллана стало очевидним те, що поверня Землі у більшості покрита водою, а не представлена сушею, як вважали раніше. Ім'ям Магеллана названі два зоряних скупчення (Більші й Малі Магелланові хмари) і протока. Всі подорожі Магеллана описав історіограф й учасник експедиції Антоніо Пігафетта.

2.5 Пізніші плавання: французи, англійці та голландці перехоплюють естафету

Із середини XVI ст. ініціативу почали перехоплювати Англія та Франція (у північній Америці) та Голландія в Океанії та Австралії.

У пошуки північно-західного проходу

Першими розпочалися пошуки північно-західного проходу, десь у 20-тих роках XVI ст. Іспанські, португальські та французькі експедиції стрімголов рушили досліджувати північно-американськеатлантичне узбережжя.

Жак Бартє, француз, досліджував затоку Святого Лаврентія у 1532-1536 роках. Він пройшов по річці аж до місця, де у неї впадає ріка Оттава. Від індіанця дослідник дізнався про вснування ділі великих водних просторів - це було вперше, кол європеці почули про Великі американські озер (французи їх відкриють вже у . XVII ст.). Місцеві індіанці для позначення території використовували слово "канада" ("населений пункт") і саме ця назва пізніше закріпилася за значною частиною Нового Світу.

Англія в останній чверті XVI ст перехватє ініціативу з пошуку ПЗП. Мартін Фробішер зробив цілих три плавання у північних водах у 1576-1578 роках. Його подорожі поклали початок дослідженню Бафінової землі [21].

Генрі Гудзон також вступив до лав дослідників ПЗП і у 1610-1611 роках зміг обігнути з півночі і заходу острів Лабрадор. Величезна затока, яку Гудзон прийняв за прохід у Тихий океан носить його ім'я – Гудзонова [3].

Північно-східний прохід теж цікавив англійців та голландців. Шукаючи його, Річарду Ченслору, англійцю, вдалося встановити торгові відносини із Росією. Завдяки вказівкам ід російських поморів Стівену Барроу згодом вдалося досягти о. Вайгач. У 1594 - 1597 р. три плавання в пошуках Північно-східного проходу зробив чудовий голландський полярний

мореплавець Віллем Баренц, але йому не вдалося просунути далі Нової Землі. Безперспективність пошуків Північно-східного та Південно-західного проходів була остаточно визнана у XVII ст. [21].

Гіпотеза про існування на півдні материка (Австралії) підтвердилася на початку На початку XVII ст. Хто приплив до Австралії першим - португальці чи голландці - питання дискусійне, однак саме голландці стали визнаними "відкривачами" материка. Вважається, що материк був відкритий мореплавцем Янцу що вийшов на західне узбережжя Кейп-Йорку у 1606 році. Тоді ж вже іспанець - Торрес, відкрив протоку, що пролягає між о. Нова Гвінея та Австралією - нині відому як протоку Торреса. з 1610-х по 1630-ті роки голландці обстежували північ континенту

Те, що Австралія є єдиним цільним простором суші довів Я.А.Тасман, у своїй першій подорожі 1642-1643 рр. У цю ж подорож відкрив острови Нова Зеландія, Тасманія, острів Тонга та Фіджі. Друга подорож Тасмана, у 1644 році була присвячена дослідженню узбережжя з. Карпентарія.

Отже, відкриття європейцями нових світів мало свої особливості, що також вплинуло на формування світ-системи. Ці особливості проливають світло на КСЕ та її специфіку.

- **Особливість 1: торговий інтерес**

Як вже зазначалося вище - торговий інтерес став провідним у Великих географічних відкриттях. Першою естафету з пошуку шляхів для торгівлі прийняли Португалія та Іспанія

Я вважаю, що саме торговий інтерес був вирішальним для становлення КСЕ, оскільки для капіталізму як зазначає, наприклад, Лукач - товарна форма є визначальною. При капіталізмі опредмечується та товаризується усе (іронічною у цьому сенсі є специфіка відношення європейців до місцевого населення колонізованих територій: поневолення, рабство, винищення).

- **Особливість 2: європоцентризм**

Очевидна особливість європейської експанії, однак вкрай важлива для розуміння КСЕ та процесу її формування.

По-перше, усі країни, що здійснювали колоніальну експансію ставили собі за формальну ціль месіонерство та розповсюдження християнського віросповідання. католицька церква, яка розглядала завоювання Америки як новий хрестовий похід. Відбувалася насильницька християнізація місцевого населення, створювалися численні католицькі місії [9].

По-друге, ВГВ задовольнялися суто європейські потреби.

Особливим проявом європоцентризму, на мою думку, є відношення колонізаторів до корінного населення.

Тобто, знаннями про те, що зустрічаючи племена - це люди, були, контакти з несхожими на європейців людьми до цього були, тобто шоку ніякого не було. Але все ж згодом питання “чи є індіанці людьми та як до них ставитися виникло”, і “вогнем і мечем” європейці пройшлися по індіанським селищам.

В цьому зв'язку не можна не згадати полеміку про людську сутність індіанців, яка почалася після знайомства європейців із самобутніми індіанськими цивілізаціями. Не припинилася вона й після булли папи Павла III від 1537 р., яка цинічно визнала індіанців «справжніми людьми». Багато європейських гуманістів виступило на захист індіанського населення та населення Африки та Азії. Велася боротьба за права людини та расове рівноправ'я [9].

Особливість 3: співвідношення дихотомій метрополія-колонія, ядро-периферія

Варто зауважити схожість у співвідношень колонія-метрополія і периферія-ядро

РОЗДІЛ ІІІ. НАСЛІДКИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІНИХ ВІДКРИТТІ ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНОЇ СВІТ- ЕКОНОМІКИ

Епоха великих географічних відкриттів була воістину грандіозним проектом свого часу. Її романтизм першовідкриття та подорожі, змішується із геноцидом та війнами за колонії.

ВГВ - це переворот в географії, який припавши на час капіталізації (будучи при цьому одним з її факторів) вплив географічний фактор у капіталізм, що й донині визначає його закономірності розвитку.

Великі відкриття вплинули і на культуру, варто лише згадати художні та наукові твори того часу, хоча б соціал-утопіста Кампанелли, де у центрі сюжету - мореплавець.

Європейці в епоху ВГВ об'єднали світ географією. Якщо раніше торгові путі проходила по річках, то після ВГВ вони змінилися на моря. Зміна географії призвела і до зміни і обсягах та предмет міжнародної торгівлі. Якщо річками та дорогами можна було переплавляти невеликі обсяги маленького за об'ємом товару, то океани відкривали простір масштабної міжнародної торгівлі. Більше того, розвиток мореплавання та відкриття нових земель розширив торгові зв'язки і дозволив торгувати із дуже віддаленими країнами.

3.1 Первинне накопичення капіталу

Важливим наслідком ВГВ стало оживлення процесу первинного накопичення капіталу.

По-перше мова йде про так звану "революцію цін". Через великий та неконтрольований приплив дорогоцінних металів у Європу їх вартість

почала падати, а ціни на промислові та сільськогосподарські товари стали стрімко зростати.

Через це, суспільство почало у форсованому темпі ділитися на "тримачів золота" - промислову буржуазію та наближених класів, та людей, які стрімко втрачали все, що мали, оскільки не могли собі дозволити купувати товари за новими високими цінами.

Утворення двох таких антагонічних груп є, за Марксом [22], умовою первинного накопичення капіталу - точкою відліку для капіталізму.

Європейська експансія у нові світи закладах первинний поділ світ-системи у дихотоміх ядро-периферія. Центр - колонізатори, периферія - колонізовані. Метрополія живе за рахунок ресурсів з колоній так само, як ядро за рахунок ресурсів з периферії.

Винятками можна вважати США, Канади та Австралії, які входять до ядрі КСЕ. Це обумовленою специфікою колоніальної політики Англії, де відбувалась активне переселення людей з метрополії до колоній. США після революції та визнання незалежності від Англії взагалі тали визнаним гегемоном КСЕ.

Великі географічні відкриття, ставши на самому початку "виходом" для капіталізму, що формувався, заклади в нього методологію пошуків цих "виходів", що діє й досі - розширення ринку.

Рендалл Коллінз [15]аналізує п'ять основних шляхів обходу капіталізмом кризи технологічного заміщення:

- нові технології створюють нові робочі місця та абсолютно нові види занять,
- **географічне розширення ринків,**
- фінансові метаринки,
- державна робота та держінвестиції,

- інфляція дипломів про освіту та інше приховане кейнсіанство

– Коллінз доводить неспроможність цих виходів тепер.

Нас цікавить саме географічне розширення ринків. З описаного Коллінзом у даному ключі нас поки що не дуже цікавить трагічна доля середнього класу розвинених країн, а цікавить наступне::

«Розширення ринків зазвичай асоціюється з глобалізацією, хоча глобалізація — лише кількісне поширення в масштабах планети, а чи не якісний розвиток за типом діяльності. Навіть у межах кордонів однієї держави ринки розширюються, вторгаючись у раніше глухі регіони, де якийсь продукт був раніше невідомий; таким чином, місцеві умови виявляються вигідними для новатора, що приходить ззовні».

З наведеного випливає, що капіталістична держава з метою збереження власне капіталістичного ладу та стабілізації виробництва експансує свою периферію, тобто простір, який не задіяний (або мало задіяний, тому що, наприклад, споживання товару

так само можна вважати включенням до капіталістичної структури виробництва) у виробничих відносинах.

Однак, все ж, можуть виникнути труднощі з реалізацією цього механізму у країнах, де

капіталістичні структури (втім, як часто і державні) ще не усталені і хиткі. Поширення капіталізму в периферію цих країн можливе із зовнішньою допомогою, виглядом якої може бути і місіонерство, наприклад.

Однак, хотілося б так само зупинитися на згаданому Коллінзом «якісний розвиток за типом діяльності», у тому розумінні, як ми це бачимо. Коли всі зовнішні виходи перекриті чи критично неефективні (але не тільки тоді) залишається можливість розширення всередину - інкорпорація інших символічних просторів Так, капіталістичні

структури здатні поглинати один за одним громадські інститути, які спочатку були дуже далекі від ринку.

Тобто, ВГВ заклали у капіталізм один з основних “запобіжників” - можливість розширення.

Проте залишається питання: чому країнби, ща активно створювали колонії мали у висновку різний успіх. Так, кейси Іспанії та Англії при усій схожості, мають зовсім різний успіх.

3.2 Товарний гегемон - Нідерланди

Очевидно, що після втрати Іспанію та Португалією свого авторитету їх місце зайняли Англія та Нідерланди (об'єднані провінції). Щодо Англії, то по смерті Єлизавети царювання прийняла династія Стюартів. Монархія, як зазначається поринула у смуту та протистояння, що стримувало зовнішню експансію. Розвиток флрту, торгівлі та колоніальні створення Стюарт заохочували, але лише якості можливості отримати додаткові ресурси для компенсації слабкості монаршого режиму [13].

Нідерланди ж концентрували ресурси у тих напрямках, які були необхідні буржуазії.

В цьому плані показова голландська Ост-Індійська компанія, яка виникла після англійської та мала можливість зважати на досвід останньої. Так, голландська компанія швидко вийшла і у лідери, а інші європейські курці були змушені лишатися подражателями.

У XVII ст Нідерланди по праву зайняли панівне положення на торгових шляхах світ-системи - вони стали першим гегемоном КСЕ. Ця гегемонія трималася перш за все на торгівлі - голландці швидко опанували мистецтво перекупу та налагодили торгівлю між портами Азії та Європи, та внутрішню торгівлю в Азії [30].

Китайські товари доставлялися у західну Азію, в Індонезійські спеції та прянощі обмінювалися на індійський текстиль. Промисловість стрімко росла: в Азії виробництво спецій та перцю вирросло вдвоє вже у XVI ст.

Пропорційно до того, як збільшувалося виробництво, менш чутливими для купців ставали неминучі втрати, пов'язані з транспортуванням товару. При цьому зростання виробництва випереджало вдосконалення транспортних засобів — кораблі, які борознили моря в XVII столітті, були лише трохи кращими за ті, що забезпечували торгіву експансію Заходу за сто років до цього. «Дешевші товари, а не здешевлення транспортування звільнили світ від „тиранії відстані“.

Хоча торгівля і була основним ремеслом голіндців - військова справа ними також була опанована. Повстання проти Габсбургів та перманентні війна з Іспанією після цього посприяла формування Об'єднаними провінціями доволі ефективну організацію військових сил - як у морі, так в на суші [13].

Великий вплив на голландську армію та її організацію здійснили реформи Мориця Оранського, які вважаються взгїл переломним моментом в історії військової організації.

Підійшовши до справи із цілком буржуазною практичністю, принц Моріц почав з організації матеріально-технічного забезпечення армії.

В основі тактичних ідей Мориця Оранського лежало пильне вивчення теоретичних та історичних книг древніх авторів, за словами своїх біографів, принц «вивчав усе, що практикувалося у древніх греків і римлян у галузі військового мистецтва, і не боявся ні праці, ні зусиль, ні витрат» .

Велика увага приділялася стройової підготовки [13].

У міру того, як військові сили Сполучених провінцій зростали, збільшувалася і готовність до їх застосування. Паралельно з оборонною війною в Європі Голландія розгорнула наступальні війни в Америці та Азії.

чний У свій час Англія здобула перевагу на Нідерландами досить прозаїчної - військовою та політичною перевагою [18].

3.3 Різні стратегії “успіху”

Піднесення Іспанії та Португалії як колоніальних держав було відносно недовгим. Отримані від колоній багатства витрачалися феодалної знаттю непродуктивно, тоді як в Англії і Франції заохочувався розвиток промисловості і торгівлі. Позиції Англії, Франції і Нідерландів на колоніальних ринках зміцнювалися. Вони змогли більш ефективно використати географічні відкриття для розвитку капіталізму і створення власних колоніальних імперій.

Падіння Португалії та Іспанії як піонерів ВГО і піднесення інших держав було закономірним і пов’язаний із різним процесом накопичення первинного капіталу у цих країнах.

Як вже зазначалося, для того, щоб запусився процес капіталізації потрібне, по сутці, створення двох антогонічних груп - експлуаторів та експлуатованих. Саме процес відділення цих груп і є так званим первинним накопиченням капіталу - “тріхопадіння” [22].

Для дпорівняння нами було обрано два різні за результатами приклади: Англія та Іспанія. Обидві країни дуже активно велися у створення колоніального світу. Але успіхи експансії, очевидно, різні. Порівнювати ці країни за усіма можливими критеріями - не входить в область нашого дослідження. Але, оскільки нас цікавить саме процес накопичення капіталу ми виокремили декілька факторів, які відігравали провідну роль у цьому питанні:

- розвиток промисловості (оскільки необхідна матеріальна база),

- формування “вільної робочої сили” (оскільки це є умовою накопичення капіталу)
- діяльність монарха (як політичний фактор)

У питанні промисловості Англія неодмінно мала перевагу над Іспанією. Хоч і не зарано, Англія розвинула власну промисловість не без монаршої допомоги. Перший фактор англійського успіху - правильний аналіз (або везіння) щодо потреб європейського ринку. Англії стала головним поставником шерсті.

Мануфактурна промисловість в Англії отримала найбільшого розвитку спочатку у виробництві шерсті та була поширена у сільських районах, оскільки тут не діяли цехові обмеження. Поступово почали розвиватися мануфактури та інших галузях - металургії, вугільної, суднобудуванні [23]

Розвитку мануфактурного виробництва, у Англії сприяла політика протекціонізму, проведена урядом країни. Якщо спочатку основною метою підвищення мит на імпортні товари було прагнення забезпечити позитивний торговий баланс і збільшити приплив золота та срібла, то тепер її головним завданням стає сприяння розвитку національної промисловості. Високі мита стали як джерелом доходів державного бюджету. Обмеження імпорту призвело до зростання доходів підприємців та прискорення розвитку промисловості.

Іспанія, не дивлячись на підйом промисловості залишалася все ж країною де превалювало сільське господарство. Імпорт Іспанії навіть на початку XVI ст. - час її найвищого економічного розквіту - перевищував експорт, а в останньому переважала сировина та сільськогосподарські продукти: оливкова олія, вина, фрукти, шкіри і насамперед шерсть, а також метали[1]. Показово, що за першу половину XVI ст. — період найбільшого розвитку суконного виробництва Іспанії — вивезення з країни вовни -

сировини не тільки не зменшився, але навіть збільшився: з 1512 по 1557 обсяг експортованої вовни зріс у 3 рази. Залізо вивозилося до Франції навіть тоді, коли Іспанія перебувала з нею у стані війни. Текстильна промисловість Іспанії не тільки не завоювала зовнішнього — європейського ринку, а й на внутрішньому ринку не могла досить успішно конкурувати з нідерландськими, англійськими та французькими товарами. Іспанське дворянство вважало за краще купувати ввізні товари, що чимало сприяло надалі занепаду іспанської промисловості, перші ознаки якого з'явилися вже в 30-х роках XVI ст. У ці роки кортеси скаржаться на погану якість іспанських черевиків та сукна [1]. Із середини XVI ст. настає дедалі різкіше скорочення промислового виробництва, що з загальним господарським занепадом Іспанії.

З обезземеленням як Іспанія так і Англія справлялися на ура. В Англії У зв'язку із збільшенням попиту на шерсть у XVI ст. і зростанням її ціни вівчарство стало більш прибутковим, ніж землеробство. Великі землевласники та заможні селяни стали перетворювати свої землі на пасовища, обгороджувати їх та розводити овець. Вони захоплювали общинні землі, зганяли з них селян, зносили садиби та села та здавали їх фермерам під солідну ренту. Ішов процес примусового обезземелення селянства. Одночасно внаслідок "революції цін" реальна заробітна плата знизилася, і стало вигідним використання у сільському господарстві найманої праці.

В Іспанії становище селянства ще більше погіршувалося внаслідок різноманітних постійних та екстраординарних податків. У 1510 р. прямий податок - сервісьо (*servicio*), що стягувався раніше нерегулярно, був перетворений на постійний, до середини XVI ст. його обсяг збільшився втричі.

Перебуваючи в таких важких умовах існування, страждаючи від частих неврожаїв і голодувань, багато селян потрапляли у залежність від

лихварів, що довершало їхнє руйнування. Стурбовані різким скороченням виробництва хліба і зростанням дорожнечі їстівних припасів, кортеси неодноразово скаржаться на те, що лихварі скуповують за низькою ціною хліб на корені у нужденних селян, продають їм биків у кредит і дають гроші в борг під такий високий відсоток, що селяни не в змозі його виплачуватимуть, і лихварі за безцінь скуповують селянські землі.

В Іспанії зростання товарно-грошових відносин не призвело до зародження в селі капіталістичного способу виробництва, а, навпаки, сприяло консервації феодальних відносин, занепаду сільського господарства

І на останок варто відмітити різницю у монашій владі. Якщо в Англії влада сприяла становленню капіталістичних стосунків, то в Іспанії - лише “прогулювала” гроші з колоній.

ВИСНОВКИ

У даній роботі ми спробували розібратися у тому, як Епоха великих географічних відкриттів вплинула на становлення капіталістичної світ-системи.

Зважаючи, на деякі аспекти теорії Валлерстайна та специфіку перебігу подій ВГВ, ми дійшли наступних висновків. По-перше, Великі географічні відкриття були обумовлені загальними процесами капіталізації в країнах Західної Європи. Маючи власні передумови, ВГВ, однак, дали великий поштовх для капіталізації, зробивши можливим формування стійкої світ-економіки. ВГВ стали виходом для капіталістичних відносин, що формувалися, заклавши у капіталізм “ген розширення” як універсальний засіб для системи продовжувати своє існування.

Великі географічні відкриття зробили центрацію глобального світу на Європі. Саме європейська цивілізація з тих пір “найрозвинутіша” і “найцивілізованіша”.

Провідну роль Великі географічні відкриття зіграли і у процесі первинного накопичення капіталу. Географічні відкриття спровокували "революцію цін". Через великий та неконтрольований приплив дорогоцінних металів у Європу їх вартість почала падати, а ціни на промислові та сільськогосподарські товари стали стрімко зростати.

Крім того, вони пошвидшили та посили поділ суспільства на два протилежні класи: тримачів капіталу та людей, що із власності мали лише власну робочу силу.

Географічні відкриття, хоч і дали поштовх для розширення світ-економіки та її стабілізації, все ж не були самостійним процесом. К показують приклади Нідерландів та Англії - важливу роль грали внутрішня політична ситуація, розвиток промисловості в країні та військово-морський

потенціал. Саме військовим домінування нові гегемони насаджують свою владу.

Цікавим в виявилось співвідношення дихотомій "ядро-периферія" і "метрополія-кологня".

ЛІТЕРАТУРА:

1. Альтамира-и-Кревеа Р. История Испании Т.1 с.1067
2. Бейкер Дж. (1950). История географических открытий и исследований. Издательство иностранной литературы - Москва. с.75
3. Бейклесс Дж. (1969). Америка глазами первооткрывателей. "Прогресс" - Москва.
4. Валлерстайн, И. (2008). Исторический капитализм. Москва: Товарищество научных издания КМК.
5. Валлерстайн, И. (2001). Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Санкт-Петербург: Университетская книга.
6. Валлерстайн, И. (2006). Миросистемный анализ. Введение. Москва: Территория будущего. Отримано з: <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/%D0%92%D0%90%D0%9B%D0%9B%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%99%D0%9D%20-%20%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%BD%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%20%D0%92%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%202006%20248%D1%81.pdf>
7. Валлерстайн, И. (2015). Мир-система модерна. Москва: Университет Дмитрия Пожарского. Отримано з: <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/%D0%92%D0%90%D0%9B%D0%9B%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%99%D0%9D%20-%20%D0%9C%D0%B8%D1%80-%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0>

%20%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%
%B0%20%D1%821.pdf

8. Верн Ж. (2007). История великих путешествий. Отримано з: <http://loveread.me/series-books.php?id=738>

9. Вітер І.І. (2019). ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ . Отримано з: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4758/1/Velyki%20heohrafichni%20vidkryttia%20ta.pdf>

10.Евстіфеев Р. В. (2010). Государство і суспільство в ХХІ віці: метаморфози глобалізації і глобалізація метаморфоз. Отримано з:<https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvo-i-obschestvo-v-xxi-veke-metafory-globalizatsii-i-globalizatsiya-metafor>

11.Завалько, Г. "Мировой капитализм глазами И. Валлерстайна". Отримано з [http://libelli.ru/magazine/98_4/5.htm]

12.История государства инков / И. Г. Вега ; сост.: Ю. В. Кнорозов, В. А. Кузьмищев ; пер. со староиспанского В. А. Кузьмищев ; ред. Ю. В. Кнорозов. – Л. : Наука , 1974. – 747 с

13.Кагарлицкий Б.Ю. Голландская гегемония. Отримано з: <https://history.wikireading.ru/167049>

14.Козлова А.І. (2009). Економічна історія. Видавничий дім «Персонал» - Київ. Отримано з: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/p10_03.pdf с.80 Економічна історія.

15.Коллинз, Р. (2015). Средний класс без работы: выходы закрываются. Получено из Есть ли будущее у капитализма?: <https://coollib.net/b/440179-rendall-kollinz-est-li-budushee-u-kapitalizma/read>

16. Колумб Х. Дневник первого путешествия. Отримано з: <https://www.vostlit.info/Texts/rus10/Kolumb/text1.phtml?id=718>

17. Кондратьев “ Большие циклы конъюнктуры и теория предвиденья”. Місто видання: Видавництво. Отримано з: <https://crystalbook.ru/wp-content/uploads/2021/05/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B5%D0%B2-%D0%9D.%D0%94.-%D0%91%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B8%D0%B5-%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D1%8B-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%8A%D1%8E%D0%BD%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D1%8B-%D0%B8-%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F.pdf>

18. Кошкарева С. Г.. (2019) МИР-СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ВСЕМИРНОЙ ИСТОРИИ. Отримано з: <https://cyberleninka.ru/article/n/mir-sistemnyy-podhod-k-vsemirnoy-istorii>

19. Кунин К. (1940). Магеллан. Молода гвардия - Москва.

20. Лукач Г. Овеществление и сознание пролетариата. Отримано з: https://www.marxists.org/russkij/lukacs/1923/history_class/06.htm

21. Магидович И. П. (1983). Очерки истории географических открытий. "Просвещение" - Москва.

22. Маркс К. Тайна первоначального накопления. Отримано з: https://www.marxists.org/russkij/marx/1867/capital_voll/59.htm

23. Морган К. (2008) История Великобритании. Национальная история. Отримано з: <https://paraknig.me/view/191784>

24.Муравьева Л. А (2014), Экономика средневековой Европы в XV - XVI вв. Отримано з: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomika-srednevekovoy-evropy-v-xv-xvi-vv>

25.Пашук В. (1991). Викрадення континенту. Київ: Україна.

26.Пигафетта А. (1950). Путешествие Магеллана. Государственное издательство географической литературы - Москва.

27.Путешествия Христофора Колумба. Дневники, письма, документы. Пер. с испан. Света Я.М. / Под ред. Магидовича И.П. – М., 1961. – 515 с.

28.Романовський Н. Соціологія і соціологи перед лицем глобального катаклізму (по приводу полеміки М. Арчер і І. Валерстайеу) Отримано з <https://vunivere.ru/work33433>

29.Соловйов С. (2010). Мифы исторического капитализма. Отримано з <https://commons.com.ua/uk/mify-istoricheskogo-kapitalizma>

30.Тарле Е.В. (1965). Очерки истории колониальной политики. Наука - Москва-Ленинград.

31.Тиволар М. (2004). Етнологія. "Світ" - Львів. с.315.

32.Цвейг С. "Подвиг Маггеллана" Отримано з: <https://azbyka.ru/fiction/podvig-magellana-stefan-cvejg/>

33.Шепелєв М. А. (2013). Концепції гегемонії у сучасній геополітичній науці. Отримано з: <https://core.ac.uk/download/pdf/268618777.pdf>

34.Щодра О. (2022), ЄВРОПЕЙСЬКА ТОРГІВЛЯ З АРАБСЬКИМ СХОДОМ У VIII–X ст.: РОЛЬ СЛОВ'ЯН І РУСІ. Отримано з: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/13-41Shchodra.pdf>

35.Эрдёди Янош (1979). Борьба за моря. Эпоха великих географических открытий. "Корвина" - Будапешт. Отримано з: <https://coollib.com/b/350206-erdyodi-yanosh-borba-za-morya-epoha-velikih-geograficheskikh-otkryitiy/read>

РЕЗЮМЕ

Робота присвячена Великим географічним відкриттям та їх ролі у формуванні капіталістичної світ-системи. По ходу роботи опускаються деякі положення світ-системної теорії І. Валлерстайна та перебіг низки подій під час безпосередньо географічних відкриттів європейців у Новому Світі. Наприкінці наведено основні фактори капіталістичної світ-системи у становленні яких зіграли роль саме Великі географічні відкриття.

Ключові слова: світ-система, капіталізм, Великі географічні відкриття, первинне накопичення, колоніалізм.

The work is devoted to the Great Geographical Discoveries and their role in the formation of the capitalist world-system. In the course of the work, some provisions of the world-system theory of I. Wallerstein and the course of a number of events during the direct geographical discoveries of Europeans in the New World are omitted. At the end, the main factors of the capitalist world-system, in the formation of which the Great Geographical Discoveries played a role, are given.

Key words: world-system, capitalism, Great geographical discoveries, primary accumulation, colonialism.